

جرم‌انگاری بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی در افشای اطلاعات نظامی

سید رضا درویشی^۱

محمدحسن مسلمی^۲

DOR: 20.1001.1.17358671.1399.19.70.2.3

چکیده

یکی از مهم‌ترین مسائل در هر کشوری، تأمین امنیت آن کشور است و حفظ، مراقبت و کنترل آن به‌عنوان وظیفه‌ای اساسی به نیروهای مسلح واگذار شده است به‌گونه‌ای که به‌عنوان شاخصی از اقتدار و حاکمیت ملی محسوب می‌گردد و یکی از راه‌های رسیدن به امنیت پایدار، حفظ اطلاعات نظامی و عدم افشای آن به هر نحو ممکن است؛ اطلاعات و اسرار نظامی ممکن است به دو شکل عمدی و غیرعمدی افشا گردد. هدف اصلی این تحقیق تعریف بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی و بررسی تأثیر آن در افشای اطلاعات نظامی و هدف فرعی تحقیق، تبیین دلایل و مستندات جرم‌انگاری افشای اطلاعات نظامی در حوزه قانون مجازات اسلامی و قوانین نیروهای مسلح است. در این پژوهش تلاش گردید با استفاده از منابع حقوقی مرتبط با موضوع و با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی، موارد مرتبط با موضوع را استخراج نموده و مورد تجزیه و تحلیل قرار دهیم. این پژوهش به لحاظ هدف، کاربردی و به لحاظ ماهیت، توصیفی است. نتایج حاصله بیانگر آن است که بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی ابتداءً ساکن جرم نیست و از آنجاکه سهل‌انگاری نظامیان در افشای اطلاعات نظامی می‌تواند منجر به شکست و نابودی جبهه اسلام شود، لذا قانون‌گذار اسلامی آن را به‌عنوان قصور، جرم غیرعمدی و خطایی جرم‌انگاری نموده است.

واژه‌های کلیدی: جرم‌انگاری، بی‌احتیاطی، افشا، اطلاعات نظامی

reza.darvishi.sey@ut.ac.ir

۱. دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی دانشگاه تهران (نویسنده مسئول).

۲. عضو هیئت‌علمی دانشگاه افسری امام علی (ع) ارتش جمهوری اسلامی ایران.

جستار گشایی

حفظ اطلاعات نظامی با موضوع امنیت ملی و امنیت حاکمیت اسلامی ارتباط مستقیم و تنگاتنگ دارد چه بسا افشای برخی اطلاعات، اسرار، مذاکرات و تصمیمات نظامی منجر به ایجاد تلفات سنگین انسانی و تجهیزات نظامی و راهبردی و نهایتاً شکست و نابودی جبهه اسلام گردد. یکی از مهم‌ترین مسائل در هر کشوری، تأمین امنیت آن کشور است که حفظ، مراقبت و کنترل آن از اساسی‌ترین وظایف نیروهای مسلح است به گونه‌ای که به‌عنوان شاخصی از اقتدار و حاکمیت ملی محسوب می‌گردد و یکی از راه‌های رسیدن به امنیت پایدار، حفظ اطلاعات نظامی و عدم افشای آن به هر نحو ممکن است. افشای اطلاعات نظامی ممکن است به دو شکل عمدی و غیرعمدی (سهوی) صورت گیرد و چه بسا هر دوی یک نتیجه منتج گردند نوع اول شخص نظامی عالمانه و عامدانه اطلاعات را افشا می‌کند و با مباحثی تحت عنوان جاسوسی، ضد جاسوسی و خیانت همراه است و نوع دوم افشای اطلاعات عالمانه و غیر عمد و بدون طرح و نقشه قبلی و به‌واسطه بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی رخ می‌دهد. در این مقاله تلاش شده است تعریف بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی در افشای اطلاعات نظامی، تقصیر عمدی، تقصیر غیرعمدی و قصور ارائه و دلایل و مستندات جرم‌انگاری افشای اطلاعات نظامی در حوزه قانون مجازات اسلامی و قوانین نیروهای مسلح تبیین گردد. بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی (تقصیر) ابتدایه ساکن جرم محسوب نمی‌شود یعنی مطلق نبوده و مقید به قیودی است لذا برای قانون‌گذاران بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی نظامیان مورد توجه قرار گرفته و با لحاظ نمودن قیودی در فصل دوم- جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی قوانین نیروهای مسلح، به آن پرداخته شده است.

بنابراین در ادامه به‌منظور تبیین موضوع به دو «سؤال اساسی» پاسخ داده می‌شود که عبارت‌اند از:

۱- دلایل و مستندات جرم‌انگاری بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی در افشای اطلاعات نظامی چیست؟

۲- بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی در افشای اطلاعات نظامی از چه نوع جرائمی است؟

پاسخ‌های فرضی ما به سؤالات فوق به این شرح است.

۱- فردی که به‌واسطه بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی مرتکب افشای غیرمجاز اطلاعات نظامی گردیده دارای مسئولیت حقوقی و کیفری است و ضمن احراز قصور، مجرم بودن وی نیز قطعی است لذا در قانون مجازات اسلامی و قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی در افشای اطلاعات نظامی جرم‌انگاری شده است.

۲- بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی در افشای اطلاعات نظامی از مصادیق قصور، جرائم غیرعمدی و خطایی محسوب می‌شود.

مفاهیم و مبانی نظری تحقیق

مفهوم افشا^۱

در کتب لغت آمده است: أَفْشَى - إِفْشَاءً [فشو] الشیء: آن چیز را افشاء کرد- سِرَّهُ لِفُلَانٍ: راز خود را بر فلانی آشکار کرد- الرَّجُلُ: افشاگری‌های آن مرد بسیار شد. (بستانی، ۱۳۷۵: ۱۶۹)

أَفْشَى الشیء و اِنْتَشَره، اذاعه، کشفه: آن چیز را منتشر کرد، بازگو کرد، پرده برداشت، آشکار کرد، واژه «اذاعه» مصدر فعل «اذاعوا» و به معنای «اشاعه» و «انتشار دادن» است. (معلوف، ۱۳۶۲: ۵۸۴)

همچنین افشا در لغت به معنی برملا کردن و فاش کردن رازی یا چیزی آمده است. (ریگی، ۱۳۷۵: ۱۴۰)

افشا یعنی فاش و آشکار کردن و پدیدار نمودن و در اصطلاح اخلاق، عملی است که باعث آشکار شدن سری می‌شود. (شیر، ۱۳۷۸: ۲۳۲)

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در تعریف افشا می‌فرماید: کشف و بیان امور خصوصی و شخصی در برابر دیگران. (www.Leader.ir)

واژه تقصیر

الْقَصْرُ: [کوتاه] نقطه مقابل طول یا بلندی است و این دو واژه (کوتاهی و بلندی) از اسم‌هایی هستند که با اضافه شدن به سایر کلمات و با در نظر گرفتن کلماتی غیر از خودشان معنای متفاوتی پیدا می‌کنند. قَصَرْتُ کذا: کوتاهش کردم. تَقْصِير: اسمی است برای کوتاهی نمودن در کار و نیز گفته است: قَصَرْتُ کذا- یعنی قسمتی از آن را به بعضی دیگرش ضمیمه کردم و از این معنی کلمه قَصْر یعنی بنای مرتفع که جمیع قُصُور است. (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴: ۲۰۰)

و در آیات: «وَقَصْرِ مَشِيدٍ» کاخ و بنایی استوار و محکم.^۲ «وَيَجْعَلُ لَكَ قُصُورًا».^۳ «إِنَّمَا تَرْمِي بِشَرِّرٍ كَالْقَصْرِ».^۴

گفته شده- قَصْر- ریشه‌های درخت است و مفرد آن- قَصْرَه- مثل واژه‌های- جمره و جمر [سنگ‌ریزه و پشته ریگ‌ها] و تشبیهی است به قصر، مثل تشبیهی که در آیه: کَأَنَّهُ جِمَالَاتُ صَفَرٍ آمده است. (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴: ۲۰۰)

بعضی از لغت شناسان، کلمات مترادف واژه تقصیر را این گونه آورده‌اند:

أَهْمَلٌ: [همل]. تَهَاوَنٌ، قَصَرَ، فَتَرَ، كَسَلَ، تَثَاقَلَ. (اسماعیل صینی، ۱۴۱۴: ۱۶)

تَقْصِيرٌ: [قصر]. تَفْرِيطٌ، تَهَاوُنٌ، تَرَاخٌ، تَوَانٌ، إِغْفَالٌ، إِهْمَالٌ. (اسماعیل صینی، ۱۴۱۴: ۲۵)

1. Divulgateion

۲. حج، ۴۵.

۳. فرقان، ۱۰.

۴. مرسلات، ۳۲.

۵. مرسلات، ۳۳.

۱- تقصیر در اصطلاح حقوق

علمای علم حقوق درباره تعریف تقصیر اتفاق نظر ندارند. عده‌ای آن را ارتکاب فعل نامشروع می‌دانند و برخی دیگر می‌گویند: تقصیر عبارت است از نقض عهدی از سوی شخص که به موجب قانون و یا عرف بر عهده داشته است و بعضی دیگر تجاوز به اعتماد مشروع را تقصیر تلقی می‌کنند. (کاتوزیان، ۱۳۶۲: ۱۸۶)

به علاوه، در تبصره ماده ۳۳۶ قانون مجازات اسلامی بخش دیات نیز چنین آمده است: «تقصیر اعم است از بی‌احتیاطی، بی‌مبالائی، عدم مهارت و عدم رعایت نظامات دولتی». از این که در این قانون عدم رعایت نظامات دولتی در کنار بی‌مبالائی و بی‌احتیاطی و عدم مهارت، تقصیر دانسته شد، می‌توان تقصیر را طبق قوانین موضوعه کشور ما چنین تعریف کرد: «تقصیر عبارت است از: انجام کار (تعذی) یا عدم انجام کاری (تفریط) که بر طبق مقررات کشور، عرف یا قرارداد، شخص می‌بایست از آن پرهیزد یا بدان مبادرت ورزد». (کاتوزیان، ۱۳۶۲: ۱۸۹)

انواع تقصیر

با توجه به ملاحظات مختلف، می‌توان برای تقصیر انواع گوناگونی در نظر گرفت. از لحاظ مثبت یا منفی بودن فعل می‌توان تقصیر را به تقصیر در انجام کار و تقصیر در عدم انجام کار تقسیم نمود و از لحاظ وجود و یا فقدان قصد اضرار، می‌توان تقصیر را به عمدی و غیرعمدی متمایز ساخت. (طاهری، ۱۴۱۸: ۳۶۲)

حقوق دانان معتقدند که تقصیر می‌تواند عمدی و یا غیرعمدی باشد و تقصیر وقتی عمدی است که شخص آن را به قصد اضرار به دیگری مرتکب شود. ولی در تقصیر غیرعمدی شخص قصد زیان زدن به دیگری را ندارد ولی در نتیجه غفلت و بی‌احتیاطی، سبب ضرر به او می‌شود. (کاتوزیان، ۱۳۷۷: ۶۹)

الف- تقصیر عمدی

تقصیر هنگامی عمدی است که نه تنها انجام کار یا خودداری از انجام آن به عمد بوده، بلکه این امر نیز باید به قصد زیان رساندن صورت گرفته باشد، مانند آن که کسی از سر انتقام جویی اتومبیل متعلق به دیگری را به آتش بکشد. (طاهری، ۱۴۱۸: ۳۶۲)

ب- تقصیر غیرعمدی

در تقصیر غیرعمدی انجام کار یا خودداری از انجام آن جنبه ارادی داشته، ولی به قصد زیان رساندن انجام نگرفته است؛ و ضرر تنها بر اثر بی‌احتیاطی، بی‌مبالائی و عدم مهارت به وقوع پیوسته است. مثل آن که یک نظامی بر اثر بی‌دقتی در هدف گیری و یا عدم مهارت در تیراندازی به جای از پا درآوردن دشمن، فرد خودی را مصدوم سازد و یا به اموال سازمانی آسیب وارد سازد. (طاهری،

(၃၆၃:၁၄၁၈)

ج - تقصیر سنگین و سبک

در حقوق موضوعه کشور ما به شدت و ضعف تقصیر توجه شده است. لذا در بند دوم ماده ۴ قانون مسئولیت مدنی چنین آمده است: «هرگاه وقوع خسارت ناشی از غفلی بوده که عرفاً قابل اغماض باشد و جبران آن نیز موجب عسرت و تنگ دستی واردکننده زیان شود.» دادگاه می تواند خسارت را تخفیف دهد. همچنین در ماده ۱۶۵ قانون دریایی مصوب دوم آبان ماه ۱۳۴۳ چنین آمده است: «اگر دو یا چند کشتی مرتکب خطا شوند مسئولیت هر یک از کشتی ها متناسب با اهمیت تقصیری است که از آن کشتی سرزده است، باین حال اگر تشخیص اهمیت تقصیر با شواهد و قرائن ممکن نباشد و یا تقصیر طرفین به نظر یکسان برسد، طرفین به نسبت متساوی مسئول خواهند بود.» پس این که بعضی از اساتید گفته اند که در حقوق ما این تقسیم مبنایی ندارد سخنی تمام نیست.

(طاهری، ۱۴۱۸: ۳۶۴)

د- اصطلاح شناسی تقصیر

تقصیر: تخلفات اداری شامل تخلفات انضباطی و اعمال خلاف اخلاق عمومی است، اعم از اینکه ناشی از تقصیر یا قصور متخلف باشد.

تقصیر عبارت است از نقض عمدی قوانین و مقررات اداری. (ماده ۸ قانون رسیدگی به تخلفات اداری مصوب ۱۳۶۵/۱۲/۲۵ و ماده ۸ قانون هیئت‌های رسیدگی به تخلفات اداری مصوب ۱۳۶۵/۱۲/۹)

تقصیر اعم از بی احتیاطی، بی مبالاتی، عدم مهارت، عدم رعایت نظامات دولتی است. (تبصره ماده ۴۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۶۱/۹/۲۴)

تقصیر عبارت است از نقض عمدی قوانین و مقررات راجع به وظایف اداری. (بند الف ماده ۱۷ قانون بازسازی نیروی انسانی وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت مصوب ۱۳۶۰/۷/۵)

۲- قصور در اصطلاح حقوق

قصور عبارت است از کوتاهی غیر عمدی در اجرای وظایف اداری.^۱ (بند الف ماده ۱۷ قانون بازسازی نیروی انسانی وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت مصوب ۱۳۶۰/۷/۵)

مفهوم اخبار و اطلاعات نظامی

خبر یعنی آنچه از دیگران نقل می‌شود و احتمال دروغ و راست در آن می‌رود، خبر یعنی هر چیزی که اتفاق بیفتد و گفته شده است، هر چیزی که دیروز نمی‌دانستی و گفته شده است، خبر یعنی آنچه مردم درباره آن سخن می‌گویند و می‌خواهند درباره‌اش شناخت پیدا کنند. (احمدیان، ۱۳۸۵: ۱۵)

واژه اطلاعات کاربردی دوگانه دارد: گاه به معنای «عملیات اطلاعاتی» و گاه به معنای «نتیجه

1. neglet:default:non-feasance

و ثمره این عملیات» یعنی دستاوردی که اطلاعات در پی دارد، به کار می‌رود. اطلاعات یعنی گردآوردن اخبار از کشورهای دشمن و گاهی از کشورهای دوست یا بی‌طرف؛ و ضداطلاعات عبارت از حفظ اسرار کشور خودی است. هرچند اطلاعات در دوران صلح اساساً به مسائل جنگ و دفاع می‌پردازد، اما به گردآوری و حفظ اخبار دیپلماسی، اقتصادی و صنعتی نیز اهتمام دارد. روشن است که گردآوری و نگه‌داری اخبار با یکدیگر در ارتباط هستند و در برخی از کشورها هر دو مأموریت به یک سازمان سپرده می‌شود و از آنجاکه تأثیر اقدامات ضداطلاعاتی، اغلب به میزان وجود اخبار اطلاعاتی بستگی دارد، گردآوری اخبار باید به شیوه‌ای کاملاً مطمئن انجام پذیرد. (فراست‌خواه، ۱۳۷۶: ۱۸)

اطلاعات از اصطلاحاتی است که در خلال جنگ جهانی اول، یعنی هنگامی که دولت‌های اروپایی بسیاری از کشورهای جهان را وادار به شرکت در جنگ یا مجبور به بی‌طرفی کردند، پدید آمد. هدف اطلاعات در آن روزگار، پخش اخبار و بیانیه‌های رسمی و تبلیغ به نفع قدرت نظامی ملی و مبارزه با تبلیغات دشمن در میان دولت‌های بی‌طرف از سویی و گردآوری اخبار پراهمیت از منابع بیگانه در جهت منافع ملی از سوی دیگر بود. در این زمینه هدف از ایجاد دستگاه‌های اطلاعاتی، پشتیبانی امنیت داخلی و سازمان سیاسی حاکم در دوران صلح و تقویت توان جنگی در دوران جنگ بود. اطلاعات نظامی یکی از سازمان‌های تابع نیروهای مسلح است و به گردآوری گزارش‌های مربوط به توان نظامی و امکانات پشتیبانی نیروهای مسلح دیگر کشورها می‌پردازد. اطلاعات همان چیزی است که فرمانده را در مبنای تصمیم‌گیری و دیگر اقدامات او کمک می‌کند. مقصود از اطلاعات یا سازمان اطلاعات یا دستگاه‌های اطلاعات یا دایره دوم مجموعه دستگاه‌ها، تشکیلات و ابزارهایی هستند که برای گردآوری و تحلیل اخبار سیاسی، روانی، اقتصادی و نظامی مربوط به دشمن به کار گرفته می‌شوند؛ و به‌طور هم‌زمان برای مبارزه با جاسوسی و خرابکاری عمل می‌کنند و فعالیت‌های دشمن در زمینه گردآوری اطلاعات سیاسی، روانی، اقتصادی و نظامی از جبهه خودی را خنثی می‌سازند. کار اطلاعاتی به معنای برقراری ارتباط به‌منظور انتقال اخبار ارزشمند و پراهمیتی است که میان یک شخص و شخص دیگر یا یک مرکز با مرکزی دیگر و یا میان مقرهای جاسوسی، مبادله می‌شود؛ و در همه دولت‌ها، جمع ابزارهای جاسوسی خارجی را نیز شامل می‌گردد. (احمدیان، ۱۳۸۵: ۱۶)

داده‌های تحقیق

تسامح و تساهل

«تسامح» از ریشه سمح به معنای مدارا و کوتاهی کردن می‌آید و در معنای آن نوعی بزرگواری و

بخشش و توانایی وجود دارد؛ بنابراین می‌توان تسامح را به معنای آسان گرفتن و چشم‌پوشی کردن دانست. «تساهل» به معنی سهل و آسان گرفتن، به نرمی رفتار کردن و مداراست و در برخی از آیات قرآن به آن اشاره و سفارش گردیده است. یکی از موارد تساهل در قرآن، تساهل با پیروان سایر ادیان و حتی کافران است و یکی از درخشان‌ترین آیات قرآن در سفارش به مدارا و تساهل است و لذا می‌فرماید: «به لطف رحمت الهی با آنان نرم‌خویی کردی؛ و اگر درشت‌خویی سخت‌دل بودی بی‌شک از پیرامونت پراکنده می‌شدند».^۱ (فیومی، ۱۴۱۴: ۲۸۸)

اما اصطلاح «تساهل و تسامح» با اصطلاح «سهله و سمحه» ای که در اسلام به کاررفته تفاوت دارد. ترکیب «تساهل و تسامح» به‌عنوان ترجمه واژه «تلورانس»^۲ به کار می‌رود. تلورانس به معنای تحمل کردن و اجازه دادن بدون هرگونه تأیید و تشویق است؛ و این یعنی آن اندیشه یا رفتار از نظر طرف مقابل مردود است، اما برای جلوگیری از آن واکنشی از خود نشان نمی‌دهد! تلورانس بیشتر به معنای بی‌قیدی و بی‌تفاوتی است. برای مثال تساهل، نسبت به سروصدای همسایگان آپارتمان‌نشین در صورت توانایی برای جلوگیری از آن متضمن عامل تساهل است؛ بنابراین تساهل دارای معنای منفی است؛ و آن به معنای پذیرفتن امری که از دیدگاه پذیرنده مطلوب نیست. حتی کلمه بردباری نمی‌تواند ترجمه خوبی برای تلورانس باشد؛ چراکه بردباری بیشتر به‌عنوان صفت به کار می‌رود که آن یک فضیلت است؛ اما می‌توان بین بی‌تفاوتی و تساهل و تحمل، تفاوت‌هایی را در نظر گرفت، به این معنا که تساهل، نامطلوب دانستن یا منفور شمردن چیزی و سپس تحمل آن است، ولی در بی‌تفاوتی اصلاً امر منفور یا مورد حساسی وجود ندارد؛ همچنین تحمل از موضع ضعف است ولی تساهل، تحمل از روی آزادی و اختیار است. (حیدری، ۱۳۹۳: ۱۹)

انواع تسامح

۱- تسامح در حقوق

به معنای آسان گرفتن بر مردم و به کارگیری انعطاف و اغماض در اجرای قوانین برای رعایت مصالح مردم است؛ البته تا جایی که نقض قوانین باعث انحراف نشود. نتیجه اینکه در حوزه ضروریات شریعت و قوانین اسلامی به‌هیچ‌عنوان تساهل و تسامح به معنای سهل‌انگاری، بی‌مبالاتی، بی‌تفاوتی و بی‌قیدی، راه ندارد. (حیدری، ۱۳۹۳: ۲۳)

۲- تسامح در حدود

در باب حدود و تعزیرات، احکامی بیان شده که توجه به آن‌ها از احکام کیفری اسلام رفع شبهه می‌کند و در مورد احکام کیفری (حدود) جهل مرتکب جرم را به‌عنوان یک شبهه در ردّ و اسقاط کیفر پذیرفته است. حتی در مواردی که جهالت شخص مرتکب جرم از روی سهل‌انگاری و تقصیر

۱. آل‌عمران، ۱۵۹.

باشد. فقها، جاهل به موضوع و حکم جرم را (چه قاصر و چه مقصر) معاف از کیفر دانسته‌اند؛ زیرا که اصل حدود بر پایه تخفیف گذارده شده است. (علامه مجلسی، ۱۴۰۳: ۳۰۳)

در نقد و بررسی تسامح در حدود باید یادآور شد که این موارد از قبیل تساهل و تسامح نیست بلکه گاهی توبه مجرم مایه نجات وی می‌شود. مشهور فقها معتقدند در این گونه جرائم اگر شخص، قبل از آشکار شدن جرم و اثبات آن در محکمه توبه کند، مجازات و حدّ شرعی ساقط می‌شود. قلمرو اثربخشی توبه در سقوط مجازات دنیوی در جرائمی است که به حق الله برگشت کند مانند شرب خمر که زیانش به جامعه انسانی و مصالح عمومی برمی‌گردد. به‌طور مسلم، هر چیزی که مضر به مصالح عمومی باشد، تجاوز به حق الله خواهد بود نه به حق دیگران؛ بنابراین یکی از اصول مجازات اسلامی انعطاف‌پذیری آن و سقوط مجازات در صورت توبه مجرم است که با توجه به فلسفه مجازات که صرف انتقام و تنبیه مجرم نیست، بلکه تربیت و اصلاح نیز هست، معنا پیدا می‌کند. (حیدری، ۱۳۹۳: ۲۱)

بنابراین گاهی خطا، نسیان، اجبار، اضطراب، اکراه و... باعث رفع مجازات می‌شود، حدیث رفع، از احادیثی است که برای اثبات براءت شرعی، به آن استدلال شده این روایت دلالت بر رفع حکم اعمال خطایی غیر از افشای عمدی اطلاعات نظامی دارد. در این حدیث پیامبر (ص) می‌فرمایند: از امت من نه چیز برداشته شده است: اشتباه، فراموشی، آنچه به آن اکراه شوند، آنچه را نمی‌دانند، آنچه را که توانایی انجام دادنش را ندارند، آنچه به آن ناچار شوند، حسد، فال بد زدن و اندیشه‌های وسوسه‌انگیز درباره خلقت و آفرینش تا زمانی که بر زبان (و دست) جاری نشود. (حر عاملی، ۱۳۸۶: ۳۶۹)

نتیجه اینکه شارع در بسیاری از احکام شریعت قائل به تسامح و تساهل گردیده، خداوند در مقام آمریت و به‌واسطه قاعده لطف در بسیاری از امور از خطاهای بندگان چشم‌پوشی نموده و تخفیف‌هایی را قائل شده است ولیکن این مجوزی برای تقصیر و کوتاهی و بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی مکلفین که در مقام مأموریت هستند نیست.

به دلیل آنکه حضرت رسول اکرم (ص) می‌فرمایند: از لغزش اشخاصی که اهل شرّ نیستند درگذرید مگر در حدود الهی. (علامه مجلسی، ۱۴۰۳: ۳۰۳)

دلایل جرم‌انگاری بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی در افشای اطلاعات نظامی

بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی (تقصیر) ابتداء به ساکن جرم محسوب نمی‌شود یعنی مطلق نبوده و مقید به قیودی است، چون افشای اطلاعات نظامی با موضوع امنیت جامعه و امنیت حاکمیت اسلامی ارتباط مستقیم و تنگاتنگ دارد چه‌بسا افشای برخی اطلاعات، مذاکرات و تصمیمات نظامی منجر به شکست و نابودی جبهه اسلام گردد لذا برای قانون‌گذاران بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی نظامیان مورد توجه قرار گرفته است.

ازجمله دلایل جرم‌انگاری بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی افشای غیرمجاز اطلاعات نظامی می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- ارتباط مستقیم افشای اطلاعات نظامی با موضوع امنیت ملی و امنیت حاکمیت اسلامی.
 - باز شدن راه‌های نفوذ دشمن از طریق خیانت، جاسوسی و ضدجاسوسی.
 - ایجاد تلفات سنگین انسانی و تجهیزات راهبردی نظامی و غیرنظامی.
 - به وجود آمدن خسارات جبران‌ناپذیر و بازگشت‌ناپذیر.
 - افشای اطلاعات نظامی مساوی با شکست و نابودی جبهه اسلام و...
- همان‌طور که ملاحظه می‌شود تأثیر بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی یک نظامی با یک پزشک یا معمار یا حتی شخص قاضی در جامعه بسیار متفاوت است هرچند اهمال هریک از آنان خساراتی به بار می‌آورد ولیکن سهل‌انگاری آنان دارای چنین ابعاد گسترده و خطرناک ناست، لذا با عنایت به حساسیت موضوع، قانون‌گذار بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی نظامیان در افشای اطلاعات نظامی را در فصل دوم- جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی، جرم تلقی نموده است.
- پیشرفت‌های علمی، تمامی زوایای زندگی بشر ازجمله کیفیت ارتکاب جرائم را تحت تأثیر قرار داده و متحول ساخته است. از مهم‌ترین جرائمی که کیفیت ارتکاب آن‌ها با پیشرفت علم به شکل قابل‌توجه متنوع و پیچیده شده، جاسوسی و جرائم مرتبط با آن در نیروهای مسلح است. قانون‌گذار در سال ۱۳۷۵ به‌منظور بالا بردن میزان دقت مأموران دولتی در حفظ و نگهداری اطلاعات نظامی، بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی آنان را در زمینه حفظ اطلاعات طبقه‌بندی‌شده تحت عنوان «بی‌توجهی و اهمال در افشای اطلاعات و تصمیمات یا فقدان یا از بین رفتن اسناد و مدارک طبقه‌بندی‌شده» جرم‌انگاری کرد. لیکن نحوه نگارش ماده قانونی ذی‌ربط، ابهامات و اشکالات را به وجود آورده است. ضمن ارائه تعریفی از جرم، به تجزیه و تحلیل مقررات قانونی مرتبط با آن می‌پردازیم.

تعریف جرم افشای غیرمجاز اطلاعات نظامی

قانون‌گذار در ماده ۲ قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۶۱) مبادرت به تعریفی جامع و مانع از جرم نموده است: «هر فعل یا ترک فعل که مطابق قانون، مجازات یا مستلزم اقدامات تأمینی و تربیتی باشد جرم محسوب است و هیچ امری را نمی‌توان جرم دانست مگر آنکه به موجب قانون برای آن مجازات یا اقدامات تأمینی یا تربیتی تعیین شده باشد». (گلدوزیان، ۱۳۶۹: ۱۴۹)

قانون‌گذار در قانون مجازات اسلامی و قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح از جرم «بی‌توجهی و اهمال در افشای اطلاعات و تصمیمات یا فقدان یا از بین رفتن اسناد و مدارک طبقه‌بندی‌شده» تعریفی ارائه نکرده و آنچه راجع به این جرم پیش‌بینی شده، توصیف مرتکب و بیان شرایط تحقق جرم

است. در متون حقوقی نیز چنین تعریفی به دست نیامد. با در نظر گرفتن مفاد قانون و به اعتبار رفتار مجرمانه مأمور نظامی، این جرم را می‌توان چنین تعریف کرد: «فرآیندی است که طی آن مأمور نظامی در اثر بی‌توجهی و اهمال موجب افشای اطلاعات و تصمیمات یا فقدان یا از بین رفتن اسناد و مدارک طبقه‌بندی‌شده می‌گردد».

این جرم ممکن است از برخی جهات با جرم افشای سرّ یادشده در ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی و جرم افشای اطلاعات طبقه‌بندی‌شده دولتی شباهت داشته باشد که وجود شباهت‌های احتمالی سبب ارائه تحلیل نادرست توسط برخی از نویسندگان و اعلام تحیر برخی دیگر از آنان گردیده است. (حبیب زاده و کرامت، ۱۳۸۶: ۲۶)

در تعریف بالا، با آوردن قیود لازم در ضمن تعریف، تمام مصادیق رفتارهای مجرمانه از جمله جرائم عمدی افشای اطلاعات از دایره شمول آن خارج و سعی در تأمین جامعیت و مانعیت تعریف شده است. به گونه‌ای که از دقت در عبارات و مفاهیم بکار رفته در تعریف، تفاوت میان «بی‌توجهی و اهمال در افشای اطلاعات و تصمیمات یا فقدان یا از بین رفتن اسناد و مدارک طبقه‌بندی‌شده» با جرم «بی‌مبالایی در حفظ اطلاعات طبقه‌بندی‌شده (تخلیه اطلاعاتی)» و «جرم افشای عمدی اطلاعات دارای طبقه‌بندی» به آسانی قابل دریافت است.

عبارت «بی‌توجهی و اهمال در افشای اطلاعات و تصمیمات و اسناد و مدارک طبقه‌بندی‌شده» در تعریف که از مصادیق خطای کیفری است، این جرم را در زمره جرائم غیرعمدی از جمله افشای غیرعمدی اطلاعات دارای طبقه‌بندی مزبور در ماده ۲ قانون مجازات انتشار و افشای اسناد مجرمانه و سرّی دولتی مصوب ۱۳۵۳ و ماده ۲۷ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲، قرار داده است.

جرم‌انگاری «بی‌توجهی و اهمال در افشای اطلاعات و تصمیمات و اسناد و مدارک طبقه‌بندی‌شده» در مواد ۵۹۸ ق.م.ا؛ و ۱۳۱ ق.م.ج.ن.م. به‌طورکلی تحت عنوان «افشای غیرمجاز اطلاعات» مندرج است.

ماده ۱۳۱ ق.م.ج.ن.م. هرگونه تغییر یا حذف اطلاعات، الحاق، تقدیم یا تأخیر تاریخ نسبت به تاریخ حقیقی و نظایر آن که به‌طور غیرمجاز توسط نظامیان در سیستم رایانه و نرم‌افزارهای مربوطه صورت گیرد و همچنین اقداماتی از قبیل تسلیم اطلاعات طبقه‌بندی‌شده رایانه‌ای به دشمن یا افرادی که صلاحیت دسترسی به آن اطلاعات را ندارند، افشای غیرمجاز اطلاعات، سرقت اشیاء دارای ارزش اطلاعاتی مانند لوح فشرده (CD) یا دیسک‌های حاوی اطلاعات یا معدوم کردن آن‌ها یا سوءاستفاده‌های مالی که نظامیان به‌وسیله رایانه مرتکب شوند جرم محسوب و حسب مورد مشمول

مجازات مندرج در مواد مربوط به این قانون هستند.

طبق نظریه ۱۳۸۰/۳/۹-۷/۲۴۱۰ اداره کل حقوقی و اسناد و امور مترجمین قوه قضاییه: اگر بی‌احتیاطی از نوع اهمال باشد مورد مشمول ذیل ماده ۵۹۸ ق.م.ا خواهد بود. توضیح آنکه بی‌احتیاطی اعم است از اهمال به این معنی که هرگونه اهمالی از مصادیق بی‌احتیاطی است اما بعضی از مصادیق بی‌احتیاطی اهمال نیست (از قبیل تجاوز از سرعت مطمئنه).

تحلیل داده‌های تحقیق

ارکان جرم بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی در افشای اطلاعات نظامی از لحاظ حقوق کیفری برای اینکه رفتاری جرم تلقی گردد، باید دارای ارکان عمومی و عناصر اختصاصی باشد. داشتن علم و شناخت کافی نسبت به این ارکان و شرایط در هر مورد، شرط تشخیص صحیح و انطباق دقیق آن بر حکم قانونی ذی‌ربط است. جرم «بی‌توجهی و اهمال در افشای اطلاعات و تصمیمات یا فقدان یا از بین رفتن اسناد و مدارک طبقه‌بندی‌شده» نیز همانند سایر جرائم، علاوه بر ارکان عمومی سه‌گانه قانونی، مادی و روانی، واجد شرایط و عناصر دیگری است که اختصاص به این جرم‌دارند و آن را از سایر جرائم متمایز می‌سازند.

الف- رکن قانونی

بنا بر اصل قانونی بودن جرم، هیچ عملی جرم نیست مگر آنکه قبلاً به‌وسیله قانون‌گذار به‌عنوان جرم تعیین و برای آن مجازات مقرر شده باشد و طی تشریفات قانونی به شهروندان اعلام شده باشد. (گلدوزیان، ۱۳۶۹: ۱۴۹)

به‌علاوه، قاعده عقلی «قبح عقاب بلا بیان» حاکی از آن است که برای شارع و به‌تبع او، حاکم اسلامی قبیح است که تا نظر خود مبنی بر منع امری یا لزوم انجام تکلیفی را به شهروندان اعلام نکرده است، آنان را به خاطر ارتکاب محرمات یا ترک واجبات مواخذه و مجازات کند. ما قصد داریم در این قسمت ضمن بحث، به تحلیل رکن قانونی جرم «بی‌توجهی و اهمال در افشای اطلاعات و تصمیمات یا فقدان یا از بین رفتن اسناد و مدارک طبقه‌بندی‌شده» و قوانین مجازات انتشار و افشای اسناد محرمانه و سری موضوع که در مواد ۵۹۸-۵۴۵-۵۴۴-۵۴۳-۵۰۹ ق.م.ا؛ و در مورد نظامیان در مواد ۹۱-۲۷-۲۶ ق.م.ج.ن.م مصوب ۱۳۸۲ پیش‌بینی شده است بپردازیم.

ماده ۵۴۳ ق.م.ا. هرگاه محلی یا چیزی برحسب امر مقامات صالح رسمی مُهر یا پُلِمپ شده باشد و کسی علماً و عامداً آن‌ها را بشکند یا محو نماید یا عملی مرتکب شود که در حکم محو یا شکستن پُلِمپ تلقی شود مرتکب به حبس از سه ماه تا دو سال محکوم خواهد شد. در صورتی که مستحفظ آن مرتکب شده باشد، به حبس از یک تا دو سال محکوم می‌شود و اگر ارتکاب به‌واسطه اهمال مستحفظ واقع گردد، مجازات مستحفظ یک تا شش ماه حبس یا حداکثر ۷۴ ضربه شلاق خواهد بود.

ماده ۵۴۴ ق.م.ا. هرگاه بعض یا کل نوشته‌ها یا اسناد یا اوراق یا دفاتر یا مطالبی که در دفاتر ثبت و ضبط دولتی مندرج یا در اماکن دولتی محفوظ یا نزد اشخاصی که رسماً مأمور حفظ آن‌ها هستند سپرده شده باشد، ربوده یا تخریب یا برخلاف مقررات معدوم شود دفتردار و مباشر ثبت و ضبط اسناد یادشده و سایر اشخاص که به واسطه اهمال آن‌ها جرم یادشده وقوع یافته است، به حبس از شش ماه تا دو سال محکوم خواهند شد.^۱

ماده ۵۴۵ ق.م.ا. مرتکبین هریک از انواع و اقسام جرم‌های مشروح در ماده فوق به حبس از سه تا شش سال محکوم خواهند گردید و اگر امانت‌دار یا مستحفظ مرتکب یکی از جرائم فوق‌الذکر شود به سه تا ده سال حبس محکوم خواهد شد.

از حکم عادی ماده ۵۴۴ ق.م.ا. که شامل تمامی مأمورین دولتی مسئول امور حفاظتی و اطلاعاتی می‌شود، ماده ۲۷ و تبصره ۲ از ماده ۹۱ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲، افراد نظامی را خارج ساخته است.

در فصل دوم- جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی مواد ۹۱-۲۷-۲۶ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۹ این گونه آمده است:

ماده ۲۶ ق.م.ج.ن.م. هر نظامی که اسناد و مدارک، مذاکرات، تصمیمات یا اطلاعات طبقه‌بندی شده را [عمدی] در اختیار افرادی که صلاحیت نسبت به آن‌ها را ندارند، قرار دهد یا به هر نحو آنان را از مفاد آن مطلع سازد به ترتیب زیر محکوم می‌شود^۲:

الف- هرگاه اسناد، مذاکرات، تصمیمات یا اطلاعات، عنوان به کلی سرّی داشته باشد به حبس از سه تا پانزده سال.

ب- هرگاه اسناد، مذاکرات، تصمیمات یا اطلاعات، عنوان سرّی داشته باشد به حبس از دو تا ده سال است.

ج- هرگاه اسناد، مذاکرات، تصمیمات یا اطلاعات، عنوان خیلی محرمانه داشته باشد به حبس از سه ماه تا یک سال.

۱. نظریه ۱۳۷۳/۷/۱۶-۷/۴۸۳۹ اداره کل حقوقی و اسناد و امور مترجمین قوه قضاییه: پاره نمودن یا گم کردن اسناد مربوط به شخص توسط صاحب آن جرم نمی‌باشد.

نظریه ۱۳۸۰/۱۱/۲۳-۷/۸۹۵۸ اداره کل حقوقی و اسناد و امور مترجمین قوه قضاییه: آنچه در ماده ۵۴۴ ق.م.ا. ذکرشده عناوین حصری است و مفقود شدن پرونده در اثر اهمال، باید بررسی شود چنانچه به علت ربودن یا تخریب یا معدوم شدن باشد مشمول آن ماده خواهد بود و الا مشمول آن ماده نخواهد بود.

نظریه ۱۳۸۲/۱/۱۴-۷/۲۰۰ اداره کل حقوقی و اسناد و امور مترجمین قوه قضاییه: ماده ۵۴۴ ق.م.ا. ناظر است به اسناد اوراق، دفاتر و مطالبی که در دفاتر ثبت و ضبط شده و نزد اشخاصی که مأمور حفظ آن هستند سپرده شده باشد، بنابراین مشمول امانات پستی دیگر غیر از نوشته‌ها و اسناد مذکور نمی‌شود. مواردی غیر از نوشته‌های مورد اشاره ممکن است مشمول ماده ۶۷۴ ق.م.ا. باشد.

نظریه ۱۳۸۳/۸/۱۰-۷/۶۰۳۷ ح.ق.ی: پاره شدن گذرنامه بر اثر سهل‌انگاری و بی‌توجهی فرزند دارنده گذرنامه جرم نبوده و مشمول ماده ۵۴۴ و یا ۶۸۱ ق.م.ا. نیست.

۲. به ماده ۵۰۱ ق.م.ا. رجوع شود. فصل اول- در جرائم ضد امنیت داخلی و خارجی کشور؛ ماده ۵۰۱ - هر کس نقشه‌ها یا اسرار یا اسناد و تصمیمات راجع به سیاست داخلی یا خارجی کشور را علماً و عامداً در اختیار افرادی که صلاحیت دسترسی به آن‌ها را ندارند قرار دهد یا از مفاد آن مطلع کند به نحوی که متضمن نوعی جاسوسی باشد، نظر به کیفیات و مراتب جرم به یک تا ده سال حبس محکوم می‌شود.

تبصره ۱- هرگاه اسناد، مذاکرات، تصمیمات یا اطلاعات، عنوان محرمانه داشته باشد از طرف فرمانده یا رئیس مربوطه تنبیه انضباطی خواهد شد.

تبصره ۲- هرگاه اعمال فوق به موجب قوانین دیگر مستلزم مجازات شدیدتری باشد مرتکب به مجازات شدیدتر محکوم خواهد شد.

تبصره ۳- طبقه‌بندی و تغییر طبقه‌بندی اسناد و مدارک، مذاکرات، تصمیمات و اطلاعات و طرز نگه‌داری اسناد طبقه‌بندی شده به موجب دستورالعملی است که توسط ستاد کل نیروهای مسلح تهیه و پس از تصویب فرماندهی کل قوا، جهت اجرا ابلاغ می‌گردد.

ماده ۲۶ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح	شرح مجازات پیش‌بینی شده در قانون	تبصره‌ها
بند الف	هرگاه اسناد، مذاکرات، تصمیمات یا اطلاعات، عنوان به کلی سرّی داشته باشد به حبس از سه تا پانزده سال.	تبصره ۱- هرگاه اسناد، مذاکرات، تصمیمات یا اطلاعات، عنوان محرمانه داشته باشد از طرف فرمانده یا رئیس مربوطه تنبیه انضباطی خواهد شد.
بند ب	هرگاه اسناد، مذاکرات، تصمیمات یا اطلاعات، عنوان سرّی داشته باشد به حبس از دو تا ده سال است.	تبصره ۲- هرگاه اعمال فوق به موجب قوانین دیگر مستلزم مجازات شدیدتری باشد مرتکب به مجازات شدیدتر محکوم خواهد شد.
بند ج	هرگاه اسناد، مذاکرات، تصمیمات یا اطلاعات، عنوان خیلی محرمانه داشته باشد به حبس از سه ماه تا یک سال.	تبصره ۳- طبقه‌بندی و تغییر طبقه‌بندی اسناد و مدارک، مذاکرات، تصمیمات و اطلاعات و طرز نگه‌داری اسناد طبقه‌بندی شده به موجب دستورالعملی است که توسط ستاد کل نیروهای مسلح تهیه و پس از تصویب فرماندهی کل قوا، جهت اجرا ابلاغ می‌گردد.

ماده ۲۷ ق.م.ج.ن.م. هر نظامی که بر اثر بی‌احتیاطی یا بی‌مبالاتی یا سهل‌انگاری یا عدم رعایت نظامات دولتی (غیر عمد) موجب افشای اطلاعات و تصمیمات یا فقدان یا از بین رفتن اسناد و مدارک یادشده در ماده ۲۶ این قانون شود با توجه به طبقه‌بندی اسناد افشاشده به ترتیب ذیل محکوم می‌شود:

الف- چنانچه اسناد، مذاکرات، اطلاعات و تصمیمات، عنوان به کلی سرّی داشته باشد به حبس از شش ماه تا دو سال.

ب- چنانچه اسناد، مذاکرات، اطلاعات و تصمیمات سرّی داشته باشد به حبس از سه ماه تا

یک سال.

ج- چنانچه اسناد، مذاکرات، اطلاعات و تصمیمات، عنوان خیلی محرمانه داشته باشد به حبس از دو ماه تا شش ماه.
 تبصره- هرگاه اسناد و مدارک، مذاکرات، اطلاعات و تصمیمات، عنوان محرمانه داشته باشد از طرف فرمانده یا رئیس مربوط تنبیه انضباطی خواهد شد.^۱

تبصره‌ها	شرح مجازات پیش‌بینی‌شده در قانون	ماده ۲۷ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح
هرگاه اسناد و مدارک، مذاکرات، اطلاعات و تصمیمات، عنوان محرمانه داشته باشد از طرف فرمانده یا رئیس مربوط تنبیه انضباطی خواهد شد.	چنانچه اسناد، مذاکرات، اطلاعات و تصمیمات، عنوان به کلی سری داشته باشد به حبس از شش ماه تا دو سال.	بند الف
	چنانچه اسناد، مذاکرات، اطلاعات و تصمیمات سری داشته باشد به حبس از سه ماه تا یک سال.	بند ب
	چنانچه اسناد، مذاکرات، اطلاعات و تصمیمات، عنوان خیلی محرمانه داشته باشد به حبس از دو ماه تا شش ماه.	بند ج

ماده ۹۱ ق.م.ج.ن.م. هر نظامی بعض یا کل نوشته‌ها یا اسناد یا اوراق یا دفاتر یا مطالبی که در دفاتر ثبت و ضبط نیروهای مسلح مندرج یا در اماکن نظامی محفوظ یا نزد اشخاصی که رسماً مأمور حفظ آنها هستند سپرده‌شده را برپایه به حبس از دو تا ده سال محکوم می‌شود.

تبصره ۱- چنانچه امانت‌دار یا مستحفظ مرتکب جرم فوق شود به حبس از سه تا پانزده سال محکوم می‌گردد.

تبصره ۲- هرگاه در اثر بی‌احتیاطی، بی‌مبالاتی یا عدم رعایت نظامات دولتی توسط مباشر ثبت و ضبط اسناد یا امانت‌دار و مستحفظ، جرم فوق واقع و یا اسناد و مدارک و نوشته‌ها مفقود یا معدوم یا تخریب گردد مرتکب به حبس از شش ماه تا سه سال محکوم می‌گردد.

۱. مجموعه جرائم و دادرسی نیروهای مسلح، ۱۳۹۰.

شرح مجازات پیش‌بینی‌شده در قانون	ماده ۹۱ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح	تبصره‌ها
تبصره ۱ - چنانچه امانت‌دار یا مستحفظ مرتکب جرم فوق شود به حبس از سه تا پانزده سال محکوم می‌گردد. تبصره ۲ - هرگاه در اثر بی‌احتیاطی، بی‌مبالاتی یا عدم رعایت نظامات دولتی توسط مباشر ثبت و ضبط اسناد یا امانت‌دار و مستحفظ، جرم فوق واقع و یا اسناد و مدارک و نوشته‌ها مفقود یا معدوم یا تخریب گردد مرتکب به حبس از شش ماه تا سه سال محکوم می‌گردد.	هر نظامی بعضی یا کل نوشته‌ها یا اسناد یا اوراق یا دفاتر یا مطالبی که در دفاتر ثبت و ضبط نیروهای مسلح مندرج یا در اماکن نظامی محفوظ یا نزد اشخاصی که رسماً مأمور حفظ آن‌ها هستند سپرده‌شده را بر باید.	

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود ماده ۲۷ و تبصره ۲ از ماده ۹۱ ق.م.ج.ن.م تفاوتی اندک با ماده ۵۴۴ قانون مجازات اسلامی دارد. ماده ۵۴۴ تنها شامل مأمورانی می‌شود که دارای مسئولیت حفظ اسناد و اوراق و اطلاعات دولتی باشند. در صورتی که ماده ۲۷ مسئول امور حفاظتی و اطلاعاتی طبقه‌بندی‌شده را برای افراد نظامی نیاورده و تمام نظامیان را مشمول حکم قرار داده است. به این ترتیب، قانون‌گذار نسبت به وقوع این جرم در سطح نیروهای مسلح، حساسیت بیشتر نشان داده و تلاش کرده است تمام مصادیق بی‌توجهی به حفظ اسرار و اطلاعات را تحت شمول ماده مزبور قرار دهد.

در یک بررسی اجمالی خواهیم دید که قانون‌گذار در ماده ۵۹۸ ق.م.ا. به موضوع بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی کارکنان تمامی دستگاه‌های لشکری شامل نیروهای مسلح، انتظامی و نظامی و سازمان‌های کشوری شامل نهادهای حاکمیتی و دولتی که موجب تضییع اموال و وجوه دولتی می‌شوند به شکلی جامع و کامل‌تر نسبت به مواد گذشته پرداخته است.

ماده ۵۹۸ ق.م.ا. هر یک از کارمندان و کارکنان ادارات و سازمان‌ها یا شوراهای و شهرداری‌ها و مؤسسات و شرکت‌های دولتی و یا وابسته به دولت و یا نهادهای انقلابی و بنیادها و مؤسساتی که زیر نظر ولی فقیه اداره می‌شوند و دیوان محاسبات و مؤسساتی که به کمک مستمر دولت اداره می‌شوند و یا دارندگان پایه قضایی و به‌طور کلی اعضا و کارکنان قوای سه‌گانه و همچنین نیروهای مسلح و مأمورین به خدمات عمومی اعم از رسمی و غیررسمی وجوه نقدی یا مطالبات یا حوائج یا سهام و سایر اسناد و اوراق بهادار یا سایر اموال^۱ متعلق به هر یک از سازمان‌ها و مؤسسات

فوق‌الذکر یا اشخاصی که برحسب وظیفه به آن‌ها سپرده‌شده است را مورد استفاده غیرمجاز قرار دهد

۱. نظریه ۱۳۸۲/۲/۸-۷/۲۸۸ اداره کل حقوقی و اسناد و امور مترجمین قوه قضاییه: چنانچه اشخاص و کارمندان مذکور در ماده ۵۹۸ ق.م.ا. اموال و وجوه را مورد استفاده غیرمجاز قرار دهند و یا با اموال و تفریط موجبات تضییع آن‌ها را فراهم نمایند در صورتی مشمول مجازات مقرر در این ماده می‌شوند که اموال و وجوه به آنان سپرده‌شده باشد.

بدون آن که قصد تملک آن‌ها را به نفع خود یا دیگری داشته باشد، متصرف غیرقانونی محسوب و علاوه بر جبران خسارات وارده^۱ و پرداخت اجرت‌المثل به شلاق تا (۷۴) ضربه محکوم می‌شود و در صورتی که منتفع شده باشد علاوه بر مجازات یادشده به جزای نقدی معادل مبلغ انتفاعی محکوم خواهد شد و همچنین است در صورتی که به علت اهمال^۲ یا تفریط موجب تضییع اموال و وجوه دولتی گردد و یا آن را به مصارفی برساند که در قانون اعتباری برای آن منظور نشده یا در غیر مورد معین یا زائد بر اعتبار مصرف نموده باشد.

ب- رکن مادی

علاوه بر رفتار مجرمانه، کلیه شرایطی که به جنبه عینی، مادی و خارجی جرم (بیکره جرم) مربوط می‌شوند و به قصد و اراده مرتکب مربوط نیستند و خارج از فعل و انفعالات ذهنی هستند، در این قسمت و ذیل رکن مادی مورد بحث و گفتگو قرار می‌گیرد. (حبیب زاده و کرامت، ۱۳۸۶: ۲۶)

۱- رفتار مجرمانه

رفتار مجرمانه جرم یادشده در ماده ۲۷ ق.م.ج.ن.م. دو مصداق دارد و هر دو مصداق نیز ترکیبی است:

۱- افشای اطلاعات و تصمیمات که بر اثر بی‌احتیاطی یا بی‌مبالاتی یا سهل‌انگاری یا عدم رعایت نظامات دولتی موجب افشای اطلاعات و تصمیمات.

۲- یا فقدان یا از بین رفتن اسناد و مدارک یادشده در ماده ۲۶ این قانون.

رفتار مجرمانه این جرم مرکب است و هرزمانی که هر دو جزء باهم یا به تنهایی محقق شود (افشای اطلاعات و تصمیمات- فقدان یا از بین رفتن اسناد و مدارک) جرم واقع می‌شود. به‌طورکلی افشای اطلاعات یا اسناد و یا تصمیمات ممکن است از طریق فعل مثبت و ترک فعل صورت گیرد.

انجام فعل (فاعلی)

یا فعل مثبت که در منابع فقهی از آن به‌عنوان تفریط وجودی یادشده است، مثلاً: فرد نظامی، اطلاعات اعم از رایانه‌ای و پرونده‌ها و پرونده‌ها را درجایی نگه‌داری کند که فاقد محافظ و حرز مناسب باشد و می‌بایست عادتاً درجایی نگه‌داری شوند که دارای محافظ مناسب باشد در نتیجه

۱. نظریه ۷/۸۵۵۰-۱۳۸۱/۹/۲۰ اداره کل حقوقی و اسناد و امور مترجمین قوه قضائیه: خسارات وارده به اسلحه و مهمات و اموال نظامی هرچند از نظر کیفری پرونده امر در دادگاه نظامی منجر به صدور رأی برائت یا منع پیگرد شده باشد با استفاده از ماده ۵۹۸ ق.ا.م. قابل مطالبه است.

۲. نظریه ۷/۵۴۹۰-۱۳۷۸/۹/۴-۱۳۷۸/۹/۴ اداره کل حقوقی و اسناد و امور مترجمین قوه قضائیه: کلمه اهمال در ماده ۵۹۸ ق.ا.م. برای انجام معامله ذکر نشده تا مسئله ریسک در معامله مطرح شود، بلکه این واژه در این ماده به این منظور ذکر شده که چنانچه اموال یا وجوه دولتی برحسب وظیفه به هر یک از مأموران مندرج در این ماده سپرده شده و بر اثر اهمال ناشی از بی‌احتیاطی یا بی‌مبالاتی یا سهل‌انگاری مورد استفاده غیرمجاز قرار گرفته باشد به مجازات مقرر در این ماده محکوم می‌شود. با توجه به متن ماده، ارکان تحقق عبارت است از:

الف- مأمور به خدمت در یکی از ادارات و سازمان‌ها و مؤسسات مذکور در ماده ۵۹۸ ق.ا.م. باشد.

ب- وجوه و اموال مذکور در این ماده، برحسب وظیفه به او سپرده باشد.

ج- استفاده غیرمجاز از این اموال شده یا موجب تضییع اموال و وجوه دولتی فراهم گردیده یا به مصارفی رسیده باشد که در قانون برای آن اعتباری منظور نشده یا اضافه بر اعتبار تعیین شده، مصرف شده باشد.

مفقود و یا در دسترس فرد غیر صلاحیت‌دار گردد بدون شک در اینجا امری وجودی تحقق یافته، یعنی این فرد، کاری کرده که نباید می‌کرده و قطعاً مجرم است.

ترک فعل (انفعالی)

که در منابع فقهی تفریط عدمی نامیده می‌شود، مانند کاربر رایانه که طبق اوامر سلسله‌مراتب فرماندهی، برای عدم دسترسی دیگران به اطلاعات طبقه‌بندی‌شده نظامی موظف گردیده برای رایانه خود نام کاربری و رمز عبور قرار دهد و این کار را نکرده. همچنین لازم نیست افشای اطلاعات و تصمیمات به‌طور مستقیم باشد، بلکه اگر با واسطه هم واقع شود. مثلاً از طریق رایانه، پیام تلفنی، تلکس، فاکس، ایمیل و امثال آن‌ها باشد نیز مشمول مقرره یادشده است. حتی مطلع کردن مستلزم جابه‌جایی اسناد نیست، لیکن به‌هرحال لازم نیست رفتار مرتکب همراه با موضعه و تبانی باشد و وقوف و دسترسی افراد غیر صلاحیت‌دار بر اطلاعات و اسناد از سوی قانون‌گذار به‌عنوان شرط تحقق جرم لحاظ نگردیده. لذا اگر فرد غیر صالح از اطلاعات و تصمیمات هم مطلع نشود، مشمول ماده ۲۷ خواهد بود.

۲- موضوع جرم بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی در افشای اطلاعات نظامی

موضوع جرم عبارت است از افشای اطلاعات و تصمیمات، عدم رعایت نظامات دولتی یا فقدان یا از بین رفتن اسناد و مدارک یادشده در نیروهای مسلح که اقتدار نیروهای نظامی به آن‌ها بستگی دارد مانند نقشه‌ها، کروکی استحکامات یا پادگان‌ها مراکز نظامی، اسلحه‌خانه و انبار مهمات یا بندرها یا اسکله‌ها یا پایگاه‌ها و سربازخانه‌ها و یا نقشه حرکات جنگی و نقشه کارخانه‌های نظامی و محل استقرار یگان‌های رزمی و موشکی و آماد و پشتیبانی امثال آن اسنادی است که مؤثر در سیاست داخلی یا خارجی و درنهایت بر ضد امنیت داخلی و خارجی کشور است. منظور از اسرار، هرگونه اطلاعات محرمانه است که فاش شدن آن‌ها خلاف موازین قانونی است. به‌موجب ماده ۱ قانون مجازات انتشار و افشای اسناد محرمانه و سری دولتی مصوب ۱۳۵۳/۱۱/۲۹ «اسناد هرگونه نوشته یا اطلاعات ثبت یا ضبط‌شده مربوط به وظایف و فعالیت‌های وزارتخانه‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت و شرکت‌های دولتی از قبیل مراسلات، دفاتر، پرونده‌ها، عکس‌ها، نقشه‌ها، کلیشه‌ها، نمودارها، فیلم‌ها، ریزفیلم‌ها و نوارهای ضبط‌صوت که در مراجع یادشده تهیه و یا به آن مراجع رسیده باشد. اسناد دولتی سری اسنادی است که افشای آن‌ها مغایر با مصالح خاص اداری سازمان‌های یادشده در این ماده باشد». به‌موجب ماده ۲۶ ق.م.ج.ن.م. اسناد برحسب طبقه‌بندی مورد حکم قرارگرفته و مجازات متفاوت برای هر یک از آن‌ها در نظر گرفته شده است. در مورد طبقه‌بندی اسناد به‌موجب آیین‌نامه طرز نگه‌داری اسناد سری و محرمانه دولتی طبقه‌بندی

آن‌ها، مصوب ۱۳۵۴/۱۰/۱ هیئت‌وزیران: «اسناد به کلی سرّی اسنادی هستند که افشای غیرمجاز آن‌ها بر اساس حکومت و مبانی دولت ضرر جبران‌ناپذیری می‌رساند؛ اسناد سرّی اسنادی هستند که افشای غیرمجاز آن‌ها منافع عمومی و امنیت ملی را دچار مخاطره می‌کند؛ اسناد خیلی محرمانه اسنادی هستند که افشای غیرمجاز آن‌ها نظام امور سازمان‌ها را مختل و اجرای وظایف اساسی آن‌ها را ناممکن می‌کند و بالاخره اسناد محرمانه اسنادی هستند که افشای غیرمجاز آن‌ها موجب اختلال امور داخلی یک سازمان شده یا با مصالح اداری آن سازمان مغایر باشد». رعایت اصل تناسب ترتیبی جرم و مجازات در این ماده از نکات مهمی است که مورد توجه مقنن قرار گرفته است. نکته دیگر اینکه آنچه در ماده ۲۶ ق.م.ج.ن.م. پیش‌بینی شده؛ مربوط به موردی است که اطلاعات در اختیار افراد فاقد صلاحیت که لزوماً دشمن نیستند، قرار گیرد. بدیهی است هرگاه این اطلاعات در اختیار دشمن قرار گیرد، فرد نظامی مشمول مجازات شدیدتری قرار می‌گیرد. به این ترتیب افشای یک تصمیم نظامی مهم محرمانه نیز می‌تواند مشمول ماده قرار گیرد و نباید تصور کرد که تصمیم نظامی به سیاست داخلی یا خارجی مربوط نمی‌شود. واژه اسناد و تصمیمات عام است و اعم از رسمی، غیررسمی، چاپی و غیر چاپی، اصل یا کپی می‌شود. از قیود اشاره شده در ماده ۲۶ استنباط می‌شود که اطلاعات مندرج در آن‌ها باید محرمانه باشد. بدیهی است موارد خیلی محرمانه، سرّی و به‌طور کلی سرّی هم مشمول آن می‌شود. به علاوه هر اسناد و اطلاعاتی که نباید افشا شود، نیز محرمانه محسوب می‌شود ملاک تحقق این شرط ضوابط و مقررات اداری است و دادگاه می‌تواند به اقتضای موضوع از مراجع ذی‌ربط استعلام کند.

بنابراین، شرط تحقق جرم این است که اطلاعات و اسناد افشا شده، دارای طبقه‌بندی باشد و از آنجاکه در این فرآیند اطلاعات منتشر می‌شود و ضرر ناشی از جرم متوجه مصالح کلی نظام و مملکت یا امنیت و نظم عمومی می‌گردد، این جرم از جمله جرائم علیه امنیت محسوب شده و قانون‌گذار آن را در فصل مربوط به جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی ذکر کرده است.

ج- نقش عوامل مؤثر در تحقق جرم

۱- وسیله مجرمانه

برای تحقق این جرم استفاده از وسایل خاصی مورد نظر نیست و به هر طریقی خواه تسلیم کتبی، شفاهی، از طریق تلکس، فاکس، تلفن، پست الکترونیک و غیره که موضوع جرم افشا گردد مشمول عنوان یاد شده است. به رغم مطالب بیان شده، قانون‌گذار تحقق جرم را منوط و مشروط به استفاده و بهره‌برداری از وسیله و ابزاری خاص نکرده و در صورت جمع بودن شرایط مقرر قانونی، نوع وسیله و ابزار بکار رفته برای انتشار اسناد و اطلاعات، تأثیری در تحقق جرم ندارد؛ بنابراین، جرم موصوف

از حیث ابزار مقید نیست و ارتکاب آن با استفاده از هر ابزاری و به هر شکلی امکان‌پذیر است.

۲- شخصیت بزه‌کار

ماده ۲۸ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح، نظامی بودن فرد را کافی برای تحقق جرم تخلیه اطلاعاتی دانسته و برخلاف ماده ۵۰۶ قانون مجازات اسلامی، ذکر از «مسئول امور حفاظتی و اطلاعاتی طبقه‌بندی‌شده» نکرده است. عدم ذکر این قید به معنی توسعه دامنه شمول حکم مزبور در ماده نسبت به تمامی نظامیان است. افراد نظامی به استناد ماده ۱ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح عبارت‌اند از:

- کارکنان ستاد کل نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران و سازمان‌های وابسته.

- کارکنان ارتش جمهوری اسلامی ایران و سازمان‌های وابسته.

- کارکنان سپاه پاسداران انقلاب اسلامی ایران و سازمان‌های وابسته و اعضای بسیج سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.

- کارکنان وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح و سازمان‌های وابسته.

- کارکنان مشمول قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران.

- کارکنان وظیفه از تاریخ شروع خدمت تا پایان آن.

- محصلان موضوع قوانین استخدامی نیروهای مسلح، محصلان مراکز آموزش نظامی و انتظامی در داخل و خارج از کشور و نیز محصلان مراکز آموزش وزارت دفاع.

- کسانی که به‌طور موقت در خدمت نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران هستند و طبق قوانین استخدامی نیروهای مسلح در مدت مزبور از اعضای نیروهای مسلح محسوب می‌شوند.

۳- عامل زمان و مکان

برای تحقق این جرم، زمان جرم بی‌تأثیر است و این جرم در هر زمانی قابلیت تحقق دارد. منتهی به‌موجب ماده ۵۰۹ ق.م.ا.که مقرر می‌دارد: «هرکس در زمان جنگ مرتکب یکی از جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی موضوع این فصل شود به مجازات اشد همان جرم محکوم می‌گردد». اگر این جرم در زمان جنگ واقع شود، مجازات مرتکب تشدید می‌گردد. مکان نیز در تحقق این جرم مدخلیتی ندارد و وقوع آن در هر مکانی که باشد در صورت جمع بودن شرایط قانونی، مرتکب را مستوجب مجازات می‌کند. در این خصوص ماده ۵۰۹ اشعار می‌دارد:

ماده ۵۰۹ ق.م.ا. هرکس در زمان جنگ مرتکب یکی از جرائم علیه امنیت داخلی و خارجی موضوع این فصل شود به مجازات اشد همان جرم محکوم می‌گردد. به عبارت دیگر، قانون‌گذار برای زمان جنگ اختیار قاضی را در تعیین میزان مجازات بین حداقل و حداکثر مقرر در ماده ۲۷ منتفی

اعلام و مجازات حداکثر را به‌عنوان تنها مجازات جرم تعیین کرده است.

۴- نتیجه مجرمانه

در جرم یادشده صرف ارتکاب رفتار مجرمانه (افشا و فقدان یا از بین رفتن اسناد و تصمیمات) موجب تحقق جرم است. به‌عبارت‌دیگر جرم یادشده از جرائم مطلق است و تحقق آن منوط به منتهی شدن رفتار مجرمانه به نتیجه خاص نیست و همین‌که اسناد، مذاکرات، اطلاعات یا تصمیمات سهواً افشا شود و یا از بین برود و چنانچه در اختیار فرد فاقد صلاحیت هم قرار نگیرد (رفتار مجرمانه) جرم کامل شده است. شاید تصور شود که رفتار مجرمانه این جرم، شامل جمع‌آوری اطلاعات و اسناد و نتیجه مجرمانه آن در اختیار قرار دادن آن‌ها به افراد فاقد صلاحیت است درحالی‌که به نظر می‌رسد رفتار مجرمانه این جرم مرکب نبوده و به‌محض اینکه به علت بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی، اسناد، مذاکرات، اطلاعات یا تصمیمات افشا شود، جرم به‌صورت کامل تحقق یافته و مأمور خاطی قابل تعقیب و مجازات خواهد بود.

د- رکن روانی

جرم افشای اطلاعات و تصمیمات یا فقدان یا از بین رفتن اسناد و مدارک از جرائم غیرعمدی و رکن روانی آن از نوع خطای کیفری است. وجود قصد ارتکاب برای تحقق جرم از ضروریات است. ولی این قصد در تمامی جرائم ماهیت یکسان ندارد. گاهی مرتکب جرم، هم خواهان ارتکاب رفتار مجرمانه است و هم نتیجه حاصل از آن را طلب می‌کند. در این حالت فرد دارای قصد مجرمانه بوده و مرتکب جرم عمدی شده است. لیکن در برخی موارد مرتکب جرم، رفتار مجرمانه را بااراده انجام می‌دهد، ولی نتیجه حاصله از آن را خواستار نیست و چه‌بسا حتی چنین نتیجه‌ای را پیش‌بینی هم نکند. در این صورت، عنصر روانی جرم از خطا تشکیل می‌شود و جرم ارتكابی، غیرعمدی است، خطای کیفری ممکن است به‌صورت بی‌احتیاطی، بی‌مبالاتی، عدم رعایت نظامات دولتی و عدم مهارت واقع گردد. (صانعی، ۱۳۷۱: ۳۰۸)

با توجه به ماده ۲۷ ق.م.ج.ن.م. مرتکب، بدون قصد (سوءنیت عام) و تنها به دلیل سهل‌انگاری در نگه‌داری اسناد و اطلاعات آن‌ها را افشا نموده است، علاوه بر اینکه بی‌احتیاطی و اهمال مرتکب در وقوع رفتار مجرمانه مؤثر بوده، علم مرتکب نیز به مجرمانه بودن اسناد، اطلاعات و تصمیمات وی نیز شرط تحقق جرم، است. در صورت احراز علم وی در وقوع جرم نیازی به احراز سوءنیت خاص نیست، چون علم وی جایگزین سوءنیت خاص و به‌منزله آن است. با توجه به ماده ۲۷ ق.م.ج.ن.م. مرتکب نظامی، قصدی (سوءنیت عام) برای در اختیار قرار دادن اطلاعات طبقه‌بندی‌شده به افراد فاقد صلاحیت یا مطلع کردن افراد فاقد صلاحیت از اطلاعات یادشده را

ندارد، بدیهی است که مرتکب نظامی باید علم به محرمانه بودن اسناد و اطلاعات طبقه‌بندی‌شده را داشته باشد، در غیر این صورت رکن روانی مخدوش می‌شود.

یک نمونه از حکم صادره توسط سازمان قضایی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران
 شعبه ششم دادگاه نظامی دو تهران دادنامه

شماره دادنامه: ۹۵۰۹۹۷۹۰۱۱۶۰۰۹۵۷

تاریخ رسیدگی: ۱۳۹۵/۱۰/۲۲

باسمه‌تعالی

مشخصات متهم: گروه‌بان یکم پیمانی ... فرزند ... فاقد سابقه کیفری جمعی نیروی انتظامی

جمهوری اسلامی ایران استخدامی ۱۳۹۱ شغل نظامی پایور مجرد آزاد با قرار قبولی کفالت

موضوع اتهام: سهل‌انگاری منجر به مفقود شدن سند نظامی از نوع خیلی محرمانه

مرجع رسیدگی: شعبه ششم دادگاه نظامی دو تهران

گردشکار: حسب گزارش یگان خدمتی به تاریخ ۱۳۹۵/۰۵/۱۲ و محتویات پرونده، نامبرده فوق

به‌عنوان مداومت کار یگان یک بسته طرح حفاظت فیزیکی در وضعیت عادی از نوع خیلی محرمانه

تحویل ایشان گردید که پس از بررسی و ارائه به سرپرست قرارگاه تعداد یک عدد طرح از آن بسته

مفقود و کسری داشته است. پرونده نامبرده به لحاظ اینکه مجازات اتهام وی از درجه هفت^۱ بوده

به همراه متهم به دادگاه در اجرای ماده ۳۴۰ ق.ا.دک واصل، پس از ارجاع پرونده به این شعبه و

ثبت به کلاس فوق و انجام تشریفات قانونی دادگاه در تاریخ ۱۳۹۵/۰۶/۲۳ در وقت فوق‌العاده

تشکیل و به موضوع رسیدگی شد. متهم در شعبه حاضر با اعلام آمادگی در دفاع از بزه انتسابی

اتهام یادشده تفهیم گردید. مشارالیه بدو اتهام خویش را قبول نداشته و در دفاع از اتهام خود اظهار

داشت: من مدارک را تحویل مسئول خود به نام ... دادم و داخل یک بسته بوده و از محتویات آن

مطلع نبودم و بعد آن را باز کردند مشخص شد که تعداد یک عدد طرح از آن کسری دارد و در

دفاتر ثبت هم دارای خط‌خوردگی بوده و اصلاح گردید و ضمن اینکه طرح‌ها بدون اخذ رسید تحویل

و تحول صورت می‌گیرد. ادعای نامبرده جهت بررسی به یگان اعلام و برابر جوابیه واصله ادعای

ایشان را تأیید نمودند و ضمن اینکه به موضوع مفقودیت در یگان اقرار نمود، متهم در جلسه دادگاه

حاضر و ضمن قرائت جوابیه یگان با پذیرش اتهام انتسابی اظهار داشت: با توجه به اتمام خدمت ۵

ساله و اینکه مدرکی هم برای اثبات بی‌گناهی خود ندارم، در نهایت ضمن اظهار ندامت درخواست

بخشش و کمک نمود. دادگاه ختم دادرسی را اعلام نمود و با استعانت از خداوند متعال و با تکیه بر

۱. حبس از نودویک روز تا شش ماه - جزای نقدی بیش از ده میلیون (۱۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال - شلاق از یازده تا سی ضربه - محرومیت از حقوق اجتماعی تا شش ماه.

شرف و وجدان و با توجه به محتویات پرونده و ادله موجود مبادرت به صدور رأی می‌نماید. رأی دادگاه: در خصوص اتهام نامبرده فوق، با عنایت به گزارش یگان خدمتی و اقرار صریح متهم، اتهام انتسابی به وی را وارد دانسته و با احراز مجرمیت و به استناد ماده ۲۷ قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح و لحاظ جدول شماره ۱۶ قانون بودجه سال ۱۳۹۵ و التفات به اینکه مجازات جایگزین مجازات قانونی است و به همین لحاظ در حدود قانون قابل تخفیف است و کیفیات مخففه ازجمله جوانی و فقدان سابقه کیفری و اظهار ندامت متهم، نامبرده با رعایت بندت ماده ۳۷ قانون مجازات اسلامی با دو درجه تقلیل^۱، به پرداخت مبلغ ده میلیون چهارصد هزار ریال جزای نقدی به‌عنوان مجازات جایگزین حبس محکوم می‌نماید و در اجرای ماده ۷۰ قانون مجازات اسلامی^۲ مجازات اصلی وی نیز با رعایت مواد ۱۸-۳۷-۳۸ (بند ث)-۶۴-۶۶-۷۶-۸۳ (بند ب)-۸۶ (بند ب) قانون مجازات کیفیات مخففه فوق به میزان بیست‌وشش روز حبس تعیین می‌گردد که در صورت عجز از پرداخت جزای نقدی، مجازات حبس اجرا خواهد شد؛ اما با توجه به جهات و کیفیات فوق و وضعیت خدمتی متهم، به استناد مواد ۴۹-۴۸-۴۶ قانون مجازات اسلامی، قرار تعلیق اجرای تمامی مجازات فوق اعم از مجازات اصلی و مجازات جایگزین حبس به مدت یک سال از نوع تعلیق ساده صادر و اعلام می‌گردد و به متهم تفهیم می‌شود در صورت ارتکاب جرائم مستوجب محکومیت مقرر در ماده ۵۴ قانون یادشده ازجمله حد، قصاص، دیه یا تعزیر تا درجه هفت^۳ آگردد مجازات معلق نیز در مورد وی اجرا خواهد شد. رأی صادره حضوری و مستنداً به مواد ۴۲۷ و ۴۳۱ قانون آیین دادرسی کیفری ظرف مدت بیست روز پس از ابلاغ قابل تجدید نظر در دادگاه تجدیدنظر نظامی استان تهران است.

رئیس شعبه ششم دادگاه نظامی دو تهران

تحلیل حکم صادره

در حکم صادره قاضی پرونده ابتدا مجازات قانونی را به مجازات جایگزین تبدیل سپس با اختیارات و مستندات قانونی تمام مجازات اعم از حقوقی و کیفری متهم را تعلیق نموده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود بزه انتسابی درجه‌دار یادشده بی‌احتیاطی و سهل‌انگاری در حفظ اسناد و مدارک نظامی با طبقه‌بندی خیلی محرمانه است و درنهایت منجر به مفقودیت اسناد یادشده شده است. اسنادی که وی مفقود نموده دارای طبقه‌بندی خیلی محرمانه بوده و بر اساس بند ج ماده ۲۷ می‌توان

۱. بند «ت» در خصوص سایر مجازات تعزیری غیر از حبس است که قاضی می‌تواند مجازات دیگر را به میزان یک یا دو درجه از همان نوع یا انواع دیگر تقلیل دهد.

۲. ماده ۷۰- دادگاه ضمن تعیین مجازات جایگزین، مدت مجازات حبس را نیز تعیین می‌کند تا در صورت تعذر اجرای مجازات جایگزین، تخلف از دستورها یا عجز از پرداخت جزای نقدی، مجازات حبس اجرا شود.

۳. در جرائم تعزیری درجه ۷ و ۸ دادگاه می‌تواند در صورت ۱- احراز جهات تخفیف ۲- تشخیص دادگاه مبنی بر اینکه با عدم اجرای مجازات نیز مرتکب اصلاح می‌شود ۳- فقدان سابقه کیفری مؤثر ۴- گذشت شاکي و جبران ضرر و زیان یا برقراری ترتیبات جبران، حکم به معافیت از کیفر صادر کند.

نامبرده را به حبس از دو ماه تا شش ماه محکوم نمود. قاضی محترم با استناد به بندت ماده ۳۷ قانون مجازات اسلامی بجای حبس نظامی یادشده به مدت دو تا شش ماه اقدام به انتخاب مجازات جایگزین نموده است؛ بندت ماده ۳۷ قانون مجازات اسلامی با دو درجه تقلیل در مجازات اشعار می‌دارد: «قاضی می‌تواند مجازات دیگر را به میزان یک یا دو درجه از همان نوع یا انواع دیگر تقلیل دهد». کاربرد این استنادیه از نقاط بسیار مثبت در این حکم است. ولی قاضی پرونده به این ماده از قانون بسنده ننموده و از ضمانت اجرایی تحت عنوان ماده ۷۰ قانون مجازات اسلامی نیز بهره جسته است.

ماده ۷۰ ق.م.ا. - دادگاه ضمن تعیین مجازات جایگزین، مدت مجازات حبس را نیز تعیین می‌کند تا در صورت تعذر اجرای مجازات جایگزین، تخلف از دستورها یا عجز از پرداخت جزای نقدی، مجازات حبس اجرا شود.

در انتهای حکم صادره به متهم تفهیم می‌شود چنانچه مرتکب جرائم مستوجب محکومیت مقرر در ماده ۵۴ قانون یادشده از جمله حد، قصاص، دیه یا تعزیر تا درجه هفت گردد مجازات معلق نیز در مورد وی اجرا خواهد شد. دادگاه مربوطه از ابتدا سعی داشته با عنایت به اینکه جرم ارتكابی نظامی یادشده بدون قصد و نیت و طرح و نقشه قبلی بوده و از طرفی مجازات حبس برای بار اول جنبه سازندگی برای وی، خانواده و همکارانش نداشته و شخص مرتکب شرایط استفاده از عوامل مخففه در مجازات را داشته است لذا به استناد مواد ۴۹-۴۸-۴۶ قانون مجازات اسلامی، قرار تعلیق اجرای تمامی مجازات مقرر (کیفری و حقوقی) اعم از مجازات اصلی و مجازات جایگزین حبس به مدت یک سال از نوع تعلیق ساده اعلام و صادر نموده است.

نتیجه گیری

از مجموع آنچه در مورد جرم بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی در افشای اطلاعات نظامی گفته شد، این نتایج حاصل می‌شود:

- ۱- اعمال دیگر ناشی از مصادیق بی‌توجهی و سهل‌انگاری را که قانون به آنها نپرداخته، نمی‌توان مشمول حکم دانست. در صورتی که فرد نظامی در حفظ اطلاعات مورد بحث تمام ضوابط و اصول مقرر قانونی را رعایت کرده و هیچ خطایی از او سر نزده باشد و با این وجود این اطلاعات و اسناد افشا گردد، مسئول نخواهد بود و نمی‌توان او را به استناد این مواد مجازات کرد؛ مثل موردی تحت تأثیر مستی اجباری و یا در حالت خواب که ظاهراً از امور عدمی و وجودی هستند.
- ۲- جرم یادشده از لحاظ نتیجه مجرمانه، جرمی مطلق است و صرف ارتکاب رفتار مجرمانه (افشای سهوی اطلاعات و تصمیمات یا فقدان یا از بین رفتن اسناد و مدارک) جرم محقق می‌شود.

۳- تفاوت جرم بی‌مبالاتی در حفظ اطلاعات طبقه‌بندی‌شده (تخلیه اطلاعاتی) با جرم افشای غیرعمدی اطلاعات دارای طبقه‌بندی در برخی از متون حقوقی به‌صراحت و در برخی دیگر به‌طور ضمنی این دو جرم را یکسان و یا کاملاً مشابه گرفته‌اند. لیکن به‌رغم برخی شباهت‌ها، این دو جرم از لحاظ اهمیت و شرایط تحقق یکسان نبوده و دارای تفاوت‌هایی به شرح زیر هستند که آن‌ها را از هم متمایز می‌سازد.

الف- در جرم بی‌مبالاتی در حفظ اطلاعات طبقه‌بندی‌شده (تخلیه اطلاعاتی)، مأمور دولتی مرتکب جرم باید دارای مسئولیت امور حفاظتی و اطلاعاتی طبقه‌بندی‌شده باشد و در صورتی که وجود این مسئولیت برای تحقق جرم افشای غیرعمدی اطلاعات طبقه‌بندی‌شده ضرورتی ندارد.

ب- گذراندن آموزش لازم توسط مأمور دولتی، شرط تحقق جرم بی‌مبالاتی در حفظ اطلاعات طبقه‌بندی‌شده است ولی در جرم افشای غیرعمدی چنین شرطی وجود ندارد.

ج- اطلاعات طبقه‌بندی‌شده در نتیجه تخلیه اطلاعاتی، باید در اختیار دشمنان و بیگانگان قرار گیرد. در جرم افشای غیرعمدی با قرار گرفتن اطلاعات در اختیار هر فرد ناصالحی جرم محقق می‌شود.

د- از همه مهم‌تر در جرم تخلیه اطلاعاتی، مرتکب جرم، منفعلانه در فرآیند تکوین جرم، شرکت دارد و به‌عبارت دیگر او را تخلیه می‌کنند. لیکن در جرم افشای غیرعمدی، مجرم، دارای نقشی فعال است و اطلاعات را خود رأساً (البته به‌صورت غیر عمد) افشا می‌کند. (حبیب زاده و کرامت، ۱۳۸۶: ۲۶)

۴- از نظر رکن روانی، مرتکب این جرم با توجه به ماده ۲۷ ق.م.ج.ن.م. قصدی (سوء نیت عام) برای در اختیار قرار دادن اطلاعات طبقه‌بندی‌شده به افراد فاقد صلاحیت یا مطلع کردن افراد فاقد صلاحیت از اطلاعات یادشده را ندارد، بدیهی است که مرتکب نظامی باید علم به محرمانه بودن اسناد و اطلاعات طبقه‌بندی‌شده را داشته باشد، در غیر این صورت رکن روانی مخدوش می‌شود و به همین دلیل این جرم غیر عمد و از نوع خطایی است.

۵- از آنچه بیان گردید و توضیح داده شد، این نتیجه مسلم به دست می‌آید که در تهیه و تدوین مقررات قانونی مربوط به جرم «افشای سهوی اطلاعات و تصمیمات یا فقدان یا از بین رفتن اسناد و مدارک» دقت و توجه لازم صورت نگرفته و ایرادات و ابهاماتی اساسی متوجه مواد موصوف است، به‌گونه‌ای موجب اختلاف نظر و تفاوت برداشت و ارائه تحلیل‌های متنوع از متن قانون گردیده است؛ عدم ارائه تعریف مشخص از بی‌احتیاطی، بی‌مبالاتی و سهل‌انگاری، عدم تعیین نوع و مصادیق اهمال و تفریط، میزان و کیفیت آموزش لازم برای نظامیان، عدم تفکیک بین طبقات مختلف اسناد و سایر مصادیق آن بر اساس فن‌آوری در حوزه نرم‌افزاری و سخت‌افزاری و عدم شمول مقررات نسبت به سایر شیوه‌های احتمالی ارتکاب، از جمله آن‌ها است.

پیشنهاد

جهت برطرف نمودن سایر ابهامات نیاز به تلاشی مجدانه از سوی حوزه‌های علمیه، دانشگاه‌ها، قوه قضائیه و مراکز نظامی و انتظامی است تا با رشد و توسعه علوم نظامی در حوزه نرم‌افزاری و سخت‌افزاری و توسعه مصادیق مجرمانه، قوانین نیز به‌روزرسانی گردد تا قضات محترم در احکام صادره دچار تشتت آراء نگردند.